

Ο Εκπαιδευτικός ως Λεξικογράφος: Ο Γλωσσικός Πόρος «Γλωσσογράφημα»

Π. Ν. Δημητρακόπουλος

Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, dimitrakopoulos2009@gmail.com

Περίληψη

Η παραδοσιακή προσέγγιση θέλει την λεξικογραφία να ασκείται από εξειδικευμένα ιδρύματα και τον εκπαιδευτικό σε ρόλο απλού διαμεσολαβητή της χρήσης λεξικών στην γλωσσική διδασκαλία. Στην εισήγηση υποστηρίζεται ότι η δυνατότητα να δημιουργούν ιστότοπους μπορεί να καταστήσει τους εκπαιδευτικούς λεξικογράφους, αν θελήσουν να καταγράψουν λέξεις που συναντούν στις αναγνωστικές εμπειρίες τους. Στην εισήγηση παρουσιάζεται ο διαδικτυακός γλωσσικός πόρος «Γλωσσογράφημα», ατομική δημιουργία, και προτείνεται η αξιοποίησή του στην διδακτική πράξη, στη διερεύνηση των παραδειγματικών σχέσεων των λέξεων.

Λέξεις κλειδιά: γλωσσικοί πόροι, ιστότοπος, παραδειγματικές σχέσεις.

1. Εισαγωγή

Λόγω περιορισμών χώρου στην έντυπη έκδοση των Λεξικών, γίνεται επιλογή ποιες λέξεις θα καταχωριστούν και κάθε νεότερη έκδοση έντυπου διατίθεται μετά την παρέλευση μερικών ετών από την προηγούμενη. Συνεπώς, εμφανίζεται μια εικόνα της γλώσσας μεταγενέστερη του πραγματικού χρόνου εμφάνισης ή καθιέρωσης λέξεων και όχι απόλυτα πιστή προς την πολύμορφη γλωσσική πραγματικότητα.

Οι εκπαιδευτικοί καλούμαστε να ενσωματώσουμε τη χρήση του Λεξικού στην γλωσσική διδασκαλία, ενώ και οι ίδιοι διαθέτουμε αναγνωστικές εμπειρίες οι οποίες παραμένουν στην σφαίρα της ιδιωτικότητας, χωρίς να συνδέονται με την διδακτική δραστηριότητα.

Συνεπώς, έχει υπάρξει μεταξύ «θεσμικών» λεξικογράφων, διδασκαλίας στην τάξη, εκπαιδευτικού-αναγνώστη ένα τρίγωνο με τις τρεις κορυφές ελλιπώς συνδεδεμένες.

Το «Γλωσσογράφημα» (<http://sites.google.com/site/glossographema>) παρουσιάζεται ως δείγμα ψηφιακού γλωσσικού πόρου, ο οποίος δημιουργήθηκε, «για να αναδειχθούν έξω από τα ρεύματα των ωκεανών των ελληνόγλωσσων κειμένων λέξεις οι οποίες δεν καταχωρίζονταν, συνήθως, στα Λεξικά μεν, αλλά σε προκαλούν να τις προσέξεις, γιατί διευρύνουν τον ορίζοντα των ρητών σημασιών και δίνουν το κίνητρο να προβληματισθούμε γόνιμα επί των ορίων των εκφραστικών δυνατοτήτων μας».

Στην εισήγηση διερευνώνται δυνατότητες αξιοποίησης του γλωσσικού θησαυρού του «Γλωσσογραφήματος» στη γλωσσική διδασκαλία, με έμφαση στην διερεύνηση των παραδειγματικών σχέσεων.

2. Γλωσσικοί Πόροι

Σύμφωνα με την ελληνική ιστοσελίδα του ευρωπαϊκού προγράμματος CLARIN (Common Language Resources and Technology Infrastructure, www.clarin.gr), οι πηγές γνώσης που βασίζονται στη γλώσσα (γραπτή ή προφορική) ονομάζονται *Γλωσσικοί Πόροι* (ΓΠ) και κατηγοριοποιούνται ως: **πόροι πρωτογενούς περιεχομένου**, **πόροι αναφοράς** (τύποι οργάνωσης της γνώσης για τη γλώσσα - π.χ. λίστες λέξεων, λεξικά, θησαυροί κτλ.- οι οποίοι μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την καλύτερη οργάνωση, επεξεργασία και μελέτη των πόρων πρωτογενούς περιεχομένου), **πόροι επεξεργασμένου υλικού** (π.χ. επισημειωμένα κείμενα & αρχεία βίντεο, μεταγραφές ηχητικών αρχείων κτλ.).

Ειδικά η ζήτηση για ηλεκτρονικούς λεξικούς γλωσσικούς πόρους με εκτεταμένο και πλούσιο λεξιλογικό περιεχόμενο καταγράφεται ως διαρκώς αυξανόμενη, διότι αυξάνονται και οι απαιτήσεις ως προς την επεξεργασία αυθεντικών κειμένων (Grishman & Calzolari, 1997). Ως τώρα, κυρίως 3 θεμελιώδεις πηγές έχουν αξιοποιηθεί για την συγκρότηση των λεξικών γλωσσικών πόρων: Λεξικά γλωσσών, Εγκυκλοπαίδειες και Θησαυροί, δηλαδή λέξεις οργανωμένες κατά παραδείγματα σημασιών (Wu, 2000).

3. Το «Γλωσσογράφημα»

Από το 2005-2006 καταγράψαμε λέξεις οι οποίες σε σημαντικό βαθμό ήταν αθησαύριστες στα κυκλοφορούντα λεξικά ή προκαλούσαν το ενδιαφέρον λόγω σημασιολογικής εκφραστικότητας. Στην πλειονότητά τους, τα κείμενα που αποδελτιώνονται είναι κείμενα εφημερίδων. Δεν μπορούμε να καλύψουμε με τη δική μας προσπάθεια τις απαιτήσεις της αποδελτίωσης σε όλο το φάσμα των έντυπων ή διαδικτυακών κειμένων.

Στο πλαίσιο του προγράμματος «Επιμόρφωση Εκπαιδευτικών για την Αξιοποίηση & Εφαρμογή των ΤΠΕ στη Διδακτική Πράξη», πειραματισθήκαμε με τη δημιουργία ιστότοπων στο περιβάλλον Google Sites.

Τέλος Μαρτίου του 2010 δημιουργήσαμε τον ιστότοπο «Γλωσσογράφημα» στην διεύθυνση <http://sites.google.com/site/glossographema>, ο οποίος αντικατέστησε προηγούμενο ιστολόγιο «Γλωσσογράφημα», που είχαμε δημιουργήσει τον Δεκέμβριο του 2009.

Κάθε γράμμα του ελληνικού αλφαβήτου έδωσε τίτλο σε υποσελίδα. Στο πεδίο κάθε τέτοιας υποσελίδας περιέχονται: λέξεις που αρχίζουν από το οικείο γράμμα, ο συντάκτης του κειμένου όπου εντοπίστηκε η λέξη (όπου ήταν δυνατό), η πηγή του κειμένου, αποσπάσματα των κειμένων ως τα άμεσα συμφραζόμενα των λέξεων οι οποίες κρίνονται ως σημασιολογικά δυσπροσπέλαστες.

Στον ιστότοπο περιέχεται υποσελίδα με ενδεικτικό ευρετήριο πηγών και προσφέρεται η δυνατότητα αυτόματης «Αναζήτησης».

Υπάρχει χωριστή υποσελίδα στην οποία ο επισκέπτης πληροφορείται σε ποια γράμματα έγινε η πιο πρόσφατη κάθε φορά ενημέρωση, ενώ με χωριστό χρώμα (σκούρο μπλε) επισημαίνονται οι λέξεις που αναρτήθηκαν σε αυτήν την ενημέρωση.

Σε σχέση προς την κατηγοριοποίηση των γλωσσικών πόρων, το «Γλωσσογράφημα» ανήκει στους Πόρους Αναφοράς. Ως μεγάλο πλεονέκτημα θεωρούμε ότι το περιεχόμενο του ιστότοπου ενημερώνεται τακτικά και στις περισσότερες περιπτώσεις δεν υπάρχει μεγάλη χρονική διαφορά μεταξύ της ημερομηνίας δημοσίευσης του κειμένου με αξιοθησαύριστες λέξεις σε έντυπη ή διαδικτυακή πηγή και της ημερομηνίας ανάρτησης αυτών των λέξεων στον ιστότοπο.

Η πρόθεση να διατηρούμε τακτική την ενημέρωση του ιστότοπου μάς οδήγησε στην έμπνευση να ονομάσουμε τον ιστότοπο «Γλωσσογράφημα».

Υποστηρίζουμε ότι οι εκπαιδευτικοί μπορούμε να γίνουμε δημιουργοί γλωσσικών πόρων εξειδικευμένων θεματικά ή ως προς τις πηγές των κειμένων, στους οποίους θα αποθησαυρίζονται δείγματα της γλωσσικής παραγωγής προς περαιτέρω μελέτη, συμβάλλοντας στην αποτύπωση της δυναμικής της γλωσσικής πραγματικότητας σε σχεδόν πραγματικό χρόνο, ώστε να συμπληρώνεται η εικόνα για την γλώσσα την οποία δίνουν τα λεξικά. Περαιτέρω, εκπαιδευτικοί με κοινές αναγνωστικές εμπειρίες ή αναγνωστικά ενδιαφέροντα μπορούν να συγκροτήσουν «λεξικογραφικές κοινότητες» και να διασυνδέσουν τους γλωσσικούς πόρους που δημιουργούν. Η δημιουργία γλωσσικών πόρων από τους εκπαιδευτικούς μπορεί να ευαισθητοποιήσει συναδέλφους εκπαιδευτικούς, μαθητές ή το κοινωνικό περιβάλλον τους προς την κατεύθυνση της συμβολής στον εμπλουτισμό των γλωσσικών πόρων. Ειδικού ενδιαφέροντος είναι οι γλωσσικοί πόροι που μπορούν να δημιουργηθούν στο πλαίσιο λαογραφικών ερευνών από εκπαιδευτικούς ή άλλους επιστήμονες που με μεράκι καταγράφουν το λεξιλόγιο διαλέκτων ή ιδιωμάτων.

4. Προτάσεις για την Αξιοποίηση στην Γλωσσική Διδασκαλία

Ως τώρα, κατευθήναμε τους μαθητές στην πλοήγηση σε δομημένα Σώματα Κειμένων, για να διαπιστώσουν πώς χρησιμοποιούνται λέξεις ήδη λεξικογραφημένες και υπαρκτές στα υπό ανάλυση κείμενα των σχολικών βιβλίων. Οι γλωσσικοί πόροι όπως το «Γλωσσογράφημα» προβάλλουν τις αλεξικογράφητες λέξεις και με τις παραπομπές σε πηγές δημοσίευσης υπόκειται νοητά ένα Σώμα Κειμένων, τα οποία είναι τα συγκεκριμένα κείμενα, όπου η καθεμία λέξη χρησιμοποιήθηκε.

Στο πλαίσιο του κριτικού ψηφιακού γραμματισμού, θα μπορούσαμε να συζητούμε με τους μαθητές το ζήτημα της αντιπροσωπευτικότητας του ψηφιακού περιεχομένου και ειδικότερα των γλωσσικών πόρων και να τους δώσουμε την ευκαιρία να προτείνουν και άλλες αξιοποιήσιμες πηγές (π.χ. ηχογραφήματα, ραδιοτηλεοπτικές εκπομπές).

Στη συνέχεια, οι μαθητές συγκροτούν ομάδες οι οποίες αναλαμβάνουν χωριστές κατηγορίες πηγών η καθεμία, αποδελτιώνουν λέξεις και ενημερώνουν τη βάση δεδομένων γλωσσικών πόρων παρόμοιων με το «Γλωσσογράφημα» προσθέτοντας λήμματα ή κείμενα με ερμηνεύματα στα λήμματα, στο πρότυπο των εφαρμογών wiki.

Αυτή η δραστηριότητα των μαθητών έχει ιδιαίτερη σημασία, καθώς μπορεί να κινητοποιήσει τους νέους να χρησιμοποιούν τα μέσα παραγωγής-δημοσίευσης κειμένων με αυξημένο γλωσσικό ενδιαφέρον.

Οι μαθητές μπορούσαν να συστήσουν «λεξικογραφικές κοινότητες» με μαθητές άλλων σχολείων. Στην Ινδία, έχει αναπτυχθεί με συνεργατικό τρόπο και τη συμβολή μαθητών, δασκάλων, συνταξιούχων οι οποίοι κατοικούσαν σε 8 πόλεις της Ινδίας ένα δίγλωσσο λεξικό Αγγλο-Χιντικό. Οι δάσκαλοι ανέλαβαν το ρόλο του διορθωτή-επιμελητή (Bharati et al., 2001).

Με το «Γλωσσογράφημα» παρέχεται η δυνατότητα να ερευνηθούν οι **παραδειγματικές σχέσεις** των λέξεων, οι οποίες εντάσσονται στις σημασιολογικές ή λεξικές σχέσεις (Lynne Murphy, 2003). Με τον όρο «παραδειγματικές σχέσεις», εννοούμε ότι κάθε λέξη συνδέεται μνημονικώς, ανακλητικώς με άλλες λέξεις με τις οποίες είναι αλληλοϋποκαταστάσιμες στην πρόταση, είτε ως συγκροτούσες κλιτικά ή κατηγοριακά παραδείγματα (παράδειγμα ρήματος, παράδειγμα ονόματος κτλ) είτε ως εντασσόμενες σε συστήματα ομόρριζων, σύνθετων/παράγωγων, ομοιοπαράγωγων, αντώνυμων, σημασιολογικών συγγενών λέξεων (Μπαμπινιώτης, 1980).

Ο διδάσκων θα μπορούσε να συντονίσει τους μαθητές στο να καταρτίσουν λεξιλογικούς πίνακες στους οποίους θα παρειθέτο δίπλα-δίπλα λέξεις ήδη καταγεγραμμένες στα κυκλοφορούντα Λεξικά της Νέας Ελληνικής και λέξεις καταγεγραμμένες στον ιστότοπο «Γλωσσογράφημα», οι οποίες από κοινού ως δύο ομάδες δημιουργούν διευρυμένα συστήματα παραδειγματικών σχέσεων :

Π.χ. εθελοτυφλώ - [Γλωσσογράφημα :] «εθελόκωφος»,

πολυγλωσσία – [Γλωσσογράφημα :] «ολιγογλωσσία», «πολλαπλογλωσσία».

Εναλλακτικά, οι μαθητές μπορούν να διερευνήσουν οικογένειες λέξεων που έχουν κοινό πρώτο συνθετικό μεγάλης επίδοσης, όπως το *τηλε-* ή το *ευρω-*.

Η διδασκαλία των παραδειγματικών σχέσεων γίνεται πιο βιωματική, αν συνδεθεί με τη δημιουργική γραφή από τους μαθητές μας «κειμένων κατ' αντιπαράσταση», δηλαδή κειμένων εκ των οποίων το καθένα εκφράζει μια ενότητα λεξιλογικών επιλογών από το ίδιο σύστημα παραδειγματικών σχέσεων, με αξιοποίηση και λέξεων των λεξικογραφικών ιστότοπων, όπως το «Γλωσσογράφημα». Με αυτόν τον τρόπο, οι μαθητές βοηθούνται να αντιληφθούν τη σχέση μεταξύ λεξιλογικών επιλογών και της διαμόρφωσης ύφους ή , βαθύτερα, συστήματος νοημάτων.

Με διδαγμένη τη διάκριση αντικειμενικής πληροφορίας και σχολίου (υποκειμενικής άποψης) στα κείμενα, η συζήτηση για τις λεξιλογικές επιλογές των συγγραφέων από ένα πλαίσιο παραδειγματικών σχέσεων μπορεί να αποτελέσει αφορμή για την εξοικείωση των μαθητών με την «ανάλυση συναισθήματος» (sentiment analysis) ή την «άντληση γνώμης» (opinion mining) (Pang & Lee, 2008).

Βιβλιογραφία

- Bharati, A., Sharma, D. M., Chaitanya, V., Kulkarni, A.P. & Sangal, R. (2001). *LERIL: Collaborative Effort for Creating Lexical Resources*. Workshop on Language Resources - Asia, 27-30 Νοεμβρίου 2011, Τόκιο. Ανακτήθηκε 13 Φεβρουαρίου 2011, από <http://tanaka-www.cs.titech.ac.jp/ALR/WS/2nd/index.html>
- CLARIN (Common Language Resources and Technology Infrastructure). *Συχνές Ερωτήσεις*. Ανακτήθηκε 13 Φεβρουαρίου 2011, από www.clarin.gr.
- Grishman, R. & Calzolari, N. (1997). Lexicons. Στο R. Cole, J. Mariani, H. Uszkoreit, G. Varille, A. Zaenen, A. Zampolli & V. Zue (επιμ.), *Survey of the state of the art in human language technology* (σελ. 392-394). Πίζα: Giardini Editori e Stampatori & Cambridge University Press. Ανακτήθηκε 13 Φεβρουαρίου 2011, από τα Google Books.
- Lynne Murphy, M. (2003). *Semantic Relations and the Lexicon*. Καίμπριτζ: Cambridge University Press. Ανακτήθηκε 13 Φεβρουαρίου 2011, από τα Google Books.
- Μπαμπινιώτης, Γ. (1980). *Θεωρητική Γλωσσολογία*. Αθήνα
- Pang, B. & Lee, L. (2008). Opinion mining and sentiment analysis. *Foundations and Trends in Information Retrieval*, 2(1-2), 1-135.
<http://dx.doi.org/10.1561/15000000011>
- Wu, C. (2000). *Modelling Linguistic Resources: A systemic functional approach*. (Διδακτορική Διατριβή, Macquarie University, 2000). Ανακτήθηκε 9 Φεβρουαρίου 2011, από www.api.adm.br/GRS/referencias/thesis_linguistica_sistemica.pdf

